

ЗМІСТОВІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА»

Анжела ГЕЛЬБАК,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

2022/2023 навчальний рік – дуже відповідальний період для освітян, зокрема для адміністрації та вчителів, які викладатимуть у 5-х класах. Адже саме з нього розпочинається впровадження Державного стандарту базової середньої освіти та організація освітнього процесу за новою Типовою освітньою програмою. Цим документом окреслено обов'язкові та рекомендовані підходи до розроблення та використання шкільних освітніх програм, сформовано варіанти типових навчальних планів та затверджено перелік модельних навчальних програм.

Страшна війна за Україну попри смерть і руйнування, невимовний біль втрат вкотре доводить, що національна освіта має стати «світлом», у першу чергу, гуманізму, патріотизму, цінності життя у найширшому значенні цього слова, цінності України як найдорожчого скарбу, національної гідності, готовності захищати і розвивати усе українське і загальнолюдське. На жаль, в цих умовах мусимо констатувати, що саме виховний аспект у мирний час ми часто недооцінювали.

«Ми навчилися літати в небі, як птахи. Ми навчилися плавати в океані, як риби. Лишилося навчитися жити на землі, як люди», – цей афоризм Бернарда Шоу не втрачає своєї актуальності. Спілкуючись із представниками різних національностей, різних культур і соціальних верств, кожен з нас має навчитися поважати культурні цінності й традиції один одного, навчитися знаходити точки дотику.

Аналітичні матеріали, а також дані багатьох сучасних досліджень показують, що протягом багатьох десятиліть формувалися забобони і стереотипи щодо різних груп населення. Чимала кількість внутрішньо переміщених осіб зі Сходу країни та, ще раніше з Криму, заробітчани з країн Сходу та Африки стали ще одним викликом, що спонукає шукати дієві інструменти для адаптації та соціалізації в регіонах України людей, відмінних своїми мовними, релігійними, культурними та іншими характеристиками. Також надзвичайно актуальними є розвиток громадянської освіти й системна цілеспрямована робота з об'єднання країни, розвитку міжрегіональних зв'язків, інтеграційних процесів і співпраці. Відповіддю на ці виклики можуть бути увага до регіональних особливостей та їхнє широке представлення в загальноукраїнському контексті, а також системний інтегрований підхід до знайомства з довкіллям. Формування громадянської, міжкультурної та соціальної компетентностей дітей та молоді є також важливим компонентом розвитку особистості й підготовки її до реалій життя у світі, що швидко змінюється.

Саме для набуття практичних умінь і компетентностей для життя й був розроблений наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства». Його перші програми успішно пройшли апробацію й були схвалені до використання у 2007 р. У 2013 р. курс також отримав гриф Міністерства освіти і науки України. У 2015–2018 рр. програми та посібники «Культури добросусідства» були осучаснені й адаптовані до нових нормативних документів про освіту та регіональних особливостей 11 областей України. В основу програм покладено Загальну декларацію прав людини (1948), Декларацію прав дитини (1959), Конвенцію ООН про права дитини (1989), Декларацію принципів толерантності (1995), Європейську рамку компетентностей для освіти впродовж життя (2006), Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини СМ/Рес (2010)⁷, Європейську хартію про участь молоді в місцевому та регіональному житті (2015), Рамку компетентностей для культури демократії Ради Європи (2016), Концепцію Нової української школи (2016), Закон України «Про освіту» (2017 року) та ін.

Мета курсу «Культура добросусідства» – виховання соціально компетентних і толерантних осіб, громадян і патріотів своєї Батьківщини, які поділяють демократичні цінності, володіють критичним мисленням і відповідально ставляться до громади, рідного краю, країни та прагнуть зберігати, розвивати і примножувати природний, економічний і культурний потенціал України.

Зміст курсу є інтегрованим. У ньому подані відомості з аксіології, ботаніки, географії, джерелознавства, екології, етики, етнології, зоології, історії, конфліктології, культурології, медіаосвіти, мистецтвознавства, мовознавства, основ здоров'я, підприємництва, політології, релігієзнавства, таймменеджменту, технологій, фольклористики тощо. Це дає змогу здобувачеві/ здобувачці освіти побачити явища навколишнього життя в їхньому взаємозв'язку і взаємовпливі. А пріоритетність виконання виховних і розвивальних завдань через активну практичну діяльність сприятиме формуванню певних навичок і моделей поведінки, насамперед спрямованих на розвиток особистості, її соціальної компетентності, прищеплення громадянської відповідальності й поваги до різноманітності.

Згідно з Типовою освітньою програмою для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 19.12.2021 р. № 235) наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства» рекомендований до викладання в обсязі 17 годин на рік. Адміністрація школи разом з учителем/вчителькою може спланувати його викладання в такий спосіб: або 1 година раз на два тижні упродовж навчального року (як вказано в доданому календарно-тематичному плануванні), або ж 1 година кожного тижня упродовж одного семестру. Якщо ЗЗСО обирає викладання «Культури добросусідства» в обсязі 35 годин на рік, то рекомендована кількість годин може бути відповідно збільшена вдвічі. Згідно з пояснювальною запискою до МНП «Культура добросусідства» учитель/вчителька може самостійно корегувати кількість часу, відведеного на кожне заняття, обирати на свій розсуд види діяльності, зазначені

в програмі або в навчально-методичних матеріалах, чи пропонувати власні, а також може змінювати запропоновану авторами програми черговість тем.

Модельна навчальна програма предмета «Культура добросусідства» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою; закладів загальної середньої освіти, у яких є класи (групи) з навчанням мовою корінного народу або національної меншини поряд з державною мовою, та закладів загальної середньої освіти, у яких є класи (групи) з навчанням українською мовою та вивченням мови корінного народу або національної меншини (далі – Програма), розроблена згідно з вимогами Державного стандарту базової середньої освіти, рекомендована до використання наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 р. № 95 та спрямована на виконання Закону України «Про освіту» і Закону України «Про загальну середню освіту».

Предмет «Культура добросусідства» для 5–6 класів є складником наскрізного курсу «Культура добросусідства», програми якого розроблені для різних ланок освіти – від дошкілля до освіти дорослих. Він спрямований на розвиток освіти впродовж життя, демократизацію освітнього середовища, підтримку міжкультурної і миротворчої освіти та широкої соціальної інклюзії в Україні.

Програма базується на таких ціннісних орієнтирах: дитиноцентризм, визнання унікальності, талановитості й ідентичності кожної людини, недискримінація, доброчесність, здоров'я, добробут і безпека, що має забезпечити гармонійний розвиток, цілісне світосприйняття, утвердження людської гідності, вільної особистості й активного громадянства.

Програма логічно продовжує реалізацію завдань соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі, зазначених у Державному стандарті початкової освіти, які впроваджуються через інтегрований курс «Я досліджую світ», а також програм наскрізного інтегрованого спецкурсу «Культура добросусідства» і програм інтегрованого курсу «Культура добросусідства» для 1–4 класів НУШ.

Наступність Програми у другому циклі базової школи (7–9 класи) може забезпечуватися за рахунок викладання програм наскрізного спеціального курсу «Культура добросусідства» в 7–12 класах або програми для годин спілкування з підлітками та юнацтвом «Я. Ми. Країна» курсу «Культура добросусідства», схвалених до використання Листом ДНУ ІМЗО МОН України від 15.06.2018 № 22.1/12- Г-366.

Мета Програми: сприяти гармонійному розвитку особистості здобувача/здобувачки освіти і вихованню освічених, соціально компетентних громадян, які поділяють демократичні цінності, відповідально ставляться до своєї громади, рідного краю, країни, дбають про власне здоров'я, безпеку і добробут, готові розвивати та примножувати природний, економічний і культурний потенціал України.

Відповідно до мети визначено основні завдання, на виконання яких спрямовано Програму:

- забезпечити системну і цілеспрямовану роботу з формування соціальної і здоров'язбережувальної компетентності та одного з її складників – толерантності (у широкому сенсі, тобто вікової, гендерної, мовної, етнічної, расової, релігійної, соціальної тощо), а також підтримувати широку соціальну інклюзію в Україні;

- популяризувати українську культуру і культуру різних спільнот, представники яких мешкають на теренах України, розвивати навички успішної міжкультурної комунікації;

- заохочувати до вивчення державної мови, стимулювати інтерес до вивчення мов представників різних етнічних спільнот, які мешкають на теренах України, розвивати мотивацію до опанування іноземних мов;

- сприяти формуванню особистісної позиції і навичок саморефлексії, бачення свого місця в сьогоденні та в майбутньому громади й держави, відповідального і шанобливого ставлення до рідного краю та України;

- підтримувати стійкий інтерес до життя, дотримання правил безпечної поведінки, конструктивну діяльність і відповідальність як невід'ємний складник громадянського обов'язку;

- розвивати вміння вести діалог, мирно розв'язувати/трансформувати конфлікти, відповідно до демократичних принципів і принципів «культури миру»;

- надавати допомогу в розвитку сильних сторін підлітка/підлітки, уміння вчитися впродовж життя, розвитку особистісної ефективності та культури дозвілля;

- розвивати критичне мислення, медіаграмотність;

- сприяти формуванню екологічної свідомості й природоохоронної поведінки;

- розвивати відповідальне ставлення до свого здоров'я та добробуту і здоров'я та добробуту інших осіб;

- заохочувати відповідальне ставлення до ресурсів, розвивати підприємницькі уміння та ініціативу здобувачів освіти, уміння продукувати нові конструктивні ідеї.

Концептуальну основу Програми становлять основні положення системного, компетентнісного та особистісно-діяльнісного підходів. Компетентнісний потенціал предмета «Культура добросусідства» відповідає компетентнісному потенціалу, зазначеному в Державному стандарті для соціальної і здоров'язбережувальної галузі (додаток 15).

Зміст Програми відповідає принципам концепції Нової української школи (2016), сприяє формуванню наскрізних вмінь ключових компетентностей базової освіти, а також відповідає обов'язковим результатам навчання, визначеним Державним стандартом базової середньої освіти для соціальної і здоров'язбережувальної галузі (додаток 16).

Згідно з Типовою освітньою програмою для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, Програма реалізує лише частину обов'язкових результатів навчання в межах соціальної і здоров'язбережувальної галузі, визначених

Державним стандартом (додаток 16). Усі обов'язкові результати для цієї галузі можуть бути виконані в поєднанні з модельною навчальною програмою «Здоров'я, безпека та добробут» (автори І. П. Василяшко, Н. І. Гущина, НАПН України) або з іншими затвердженими програмами предмета «Здоров'я, безпека та добробут».

Зміст Програми є лінійно-концентричним. Вона структурована за розділами і побудована в такий спосіб, щоб зберегти наступність і послідовність вивчення тем від 5 до 6 класу, врахувати міжпредметні та міжгалузеві зв'язки. Розділи виділені за принципом розширення кола міжособистісної взаємодії дитини в соціумі. Частина Програми, що розкриває зміст 5 класу, містить 4 розділи («Я дорослішаю», «Я і моя родина», «Я у спільноті», «Різні, але рівні»), у які об'єднано 15 тем. Частина Програми, що розкриває зміст 6 класу, містить 3 розділи («Я, моя індивідуальність і безпека», «Я у спільноті», «Я в громаді: діємо разом»), у які об'єднано 14 тем. Теми за розділами розташовані в певному логічному порядку. Водночас учитель/вчителька може коригувати послідовність тем, обсяг змісту і час на його опрацювання відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу. Кожну тему програми представлено через перелік очікуваних результатів, пропонується зміст та перелік видів навчальної діяльності здобувачів освіти. Зазначимо, що теми відповідають віковим запитам здобувачів освіти молодшого підліткового віку, адже «Я-концепція», спілкування з однолітками, спілкування з дорослими, почуття дорослішання – є центральними новоутвореннями даного вікового періоду.

Основою для визначення очікуваних результатів навчання є орієнтири для оцінювання (5–6 класи), зазначені в Державному стандарті базової середньої освіти. Особливостями предмета «Культура добросусідства» є робота зі ставленнями, цінностями, розвиток особистих якостей і відпрацювання поведінкових навичок, що передбачає системну і тривалу співпрацю педагога/педагогині з дітьми. Тому деякі очікувані результати навчання Програми є наскрізними, а саме: етична поведінка, конструктивне спілкування, співпраця для досягнення результату діяльності, підтримка добродійності.

Для досягнення очікуваних результатів навчання авторами Програми запропоновано розлогі перелік видів навчальної діяльності й високий рівень їхньої конкретизації. Це обумовлено певною складністю та чутливістю окремих тем змісту програми, необхідністю окреслити запропоновану авторами глибину занурення та деталізації тем, надати альтернативні види діяльності з урахуванням віку здобувачів освіти та рівня їхньої підготовки, технічних/просторових можливостей закладу освіти тощо. Деякі види діяльності можуть бути рекомендовані як творче домашнє завдання або позаурочна активність, як ідеї для проведення цікавих інтерактивних ранкових зустрічей і годин спілкування, спільних заходів з батьками або з молодшими школярами.

Зазначений перелік видів навчальної діяльності є орієнтовним. Педагоги/педагогині на свій розсуд можуть обирати види навчальної діяльності з тих, що запропоновані в Програмі, додавати нові або адаптувати рекомендовані

види діяльності відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу.

Пропонований зміст Програми ґрунтується на базових знаннях соціальної і здоров'язбережувальної галузі і змісті наскрізного курсу «Культура добросусідства». Зауважимо, що у пропонованому змісті і видах навчальної діяльності автори під терміном «культури» розуміють різні культури етнічних спільнот, які мешкають на теренах України, зокрема й культуру етнічних українців. При вивченні «Культури добросусідства» пріоритетним є знайомство з культурами, релігіями, мовами чи діалектами, які представлені в найближчому оточенні дитини – у громаді/районі/області.

У впровадженні курсу має віддаватися перевага діяльнісному підходу, який передбачає різноманітні активності: інтерактивні вправи, практичні роботи, дослідження, спостереження, моделювання та прогнозування, розв'язання ситуативних завдань, проєктну діяльність, роботу з різними джерелами інформації, використання цифрових пристроїв тощо.

Автори програми рекомендують педагогам/педагогиням під час роботи за Програмою впроваджувати основні підходи для навчання в НУШ, зокрема дотримуватися умов і технології інтерактивного навчання, базуватися на особистому досвіді дитини і членів її родини, обирати завдання для занять за принципом «краще менше, та краще», практикувати в навчанні підлітків принципи освіти дорослих тощо.

Для підвищення ефективності навчання за предметом «Культура добросусідства» і розвитку педагогіки партнерства надзвичайно важливою є співпраця з батьками/особами, що їх замінюють, і громадою. Цьому можуть сприяти деякі запропоновані в Програмі види навчальної діяльності, а також просвіта батьків/осіб, що їх замінюють, через нестандартне проведення батьківських зборів, зокрема за програмою «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» наскрізного курсу «Культура добросусідства» (схвалена до використання листом ДНУ ІМЗО МОН України від 07.06.2019 № 22.1/12-Г-335) і відповідними методичними розробками для її реалізації.

Автори програми звертають нашу увагу на певну складність та чутливість окремих тем і важливість відстежування емоційного стану школярів під час проведення деяких вправ. Про це в розробках також містяться відповідні нагадування. Окрім того, просять звернути увагу, що деякі вправи на згуртування колективу, розвитку емпатії тощо передбачають тримання дітьми за руки, тому просять дотримуватися карантинних вимог, зокрема стежити, щоб діти вдягали захисні рукавички або до і після вправи ретельно мили руки (якщо цей аспект буде на часі).

Враховуючи різні технічні і просторові можливості закладу освіти, рівень підготовки дітей, кількість дітей у класах, обмеження в часі, відведеному на викладання предмета, авторами надаються варіанти альтернативних видів діяльності та проведення занять за однією темою. Зауважимо, що всі

пропоновані методичні матеріали є основою для творчості педагога/педагогині, який/яка налаштований(-а) на якісну реалізацію програми курсу.

Оскільки в умовах компетентісно орієнтованого навчання посилюється увага до роботи з формування навичок самоорганізації і самонавчання, уміння виокремлювати важливе й достовірне серед потоку інформації, автори пропонують низку завдань для самостійного опрацювання учнями. Також запропоновані завдання, що передбачають спільну роботу дитини з батьками вдома для вироблення навичок співпраці та взаємодії, дослідження традицій, історії і культури родини. Тож деякі види діяльності можуть бути рекомендовані як творче домашнє завдання або позаурочна активність, як ідеї для проведення цікавих інтерактивних ранкових зустрічей і годин спілкування, спільних заходів з батьками або з молодшими школярами.

Роботу над матеріалами кожної теми варто розпочинати з ранкової зустрічі з дотриманням методики її проведення. Окрім створення психологічно комфортної атмосфери в класному колективі, формування в учнів мотивації до навчальної діяльності, ранкова зустріч має пов'язуватись із темою заняття, плавно підводити дітей до певного навчального питання, компетентісно орієнтованого завдання, яке необхідно виконати в процесі подальшої навчальної діяльності.

Насамкінець варто зазначити, що «Культура добросусідства» є українським продуктом і наразі єдиним наскрізним курсом системі формальної освіти України, який має огрифовані програми й частково розроблений навчально-методичний контент від дошкільнят, усіх рівнів шкільної освіти, до вишів і навчання дорослих (учителів, батьків).

Викладання курсу може здійснюватися вихователями, методистами і психологами закладів дошкільної освіти, вчителями початкових класів і вчителями-предметниками, шкільними психологами, соціальними працівниками, класними керівниками, кураторами груп, викладачами вишів будь-якої спеціальності за умови проходження ними відповідної методичної підготовки.

Список використаних джерел:

1. Міжкультурна освіта. Порадник для вчителя. Центральний осередок вдосконалення вчителів. Варшава, 176 с.<https://docplayer.net/56065838-Mizhkultura-osvita-poradnik-dlya-vchitelya-centralniy-oseredok-bdoskonalennya-bchiteliv.html>
2. Мичковська Р. В., Бец Ю. І. Поняття «полікультура» та «полікультурне виховання» у сучасних наукових дослідженнях. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 39 (3). С. 255-258. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39\(3\)_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39(3)_42) ISSN
3. Методичні рекомендації щодо викладання предмета «Культура добросусідства» в 5 класах. URL: <https://idcir.com.ua/metodichni-rekomendaczii-shhodo-vikladannya-kulturi-dobrosusidstva.pdf>
4. Мережа громадянської освіти в Україні. URL: <http://cen.iatp.org.ua/index.html>
5. Модельна навчальна програма «Культура добросусідства. 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти». URL: <https://idcir.com.ua/modelna-programa-5-6-2021.pdf>
6. Молчанова А.О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. 2013. 150 с.